

Ukraina rahvusväeosade loomine Vene armees 1917. aastal

Andrii Rukkas

Abstract. This article is devoted to the process of the formation of Ukrainian national units within the Russian Army after the February revolution.

In February 1917, the monarchy was overthrown in Russia and the Provisional Government came to power. The revolutionary wave touched the Russian army, where almost four million Ukrainians were serving at the time. On 9 March, the great meeting of Ukrainian officers and soldiers of the Kyiv garrison took place. They decided to consider themselves to be the Ukrainian Military Council, and in such status to direct an official request to the Provisional Government in Petrograd demanding autonomy for Ukraine. Within a week, the Ukrainian Military Club named after Hetman Pavlo Polubotok was founded in Kyiv. It took over the organization of their “own national army, the powerful military force, without which one cannot think of obtaining the full freedom of Ukraine”.

Due to the appeal of the Polubotko Club members, Ukrainian soldiers initiated the creation of various self-gathered organisations on all fronts, armies and larger garrisons in the rear area. On 18 April 1917, more than 3,000 soldiers of the Kyiv redeployment depot declared themselves to be the 1st Ukrainian Cossack regiment named after Hetman Bohdan Khmelnytskyi. But the Russian command refused to recognise the regiment, having accused its soldiers of intentionally staying in the far rear zone and thus trying to avoid participation in hostilities. However, three days later, under pressure from the revolutionary situation, it was forced to agree to the formation of a 500-man Ukrainian volunteer military unit.

In order to unite and channel the powerful but largely spontaneous Ukrainian patriotic movement in the Russian army, the 1st Ukrainian Military Congress was held in Kyiv on 5–8 May 1917. It was attended

by over 700 delegates, representing nearly one million soldiers. The delegates demanded autonomy for Ukraine within a federal Russian state as well as the “immediate nationalization of the army on the national-territorial principle”. Additionally, they demanded the Black Sea Fleet be replenished in future only by Ukrainians. Congress also raised the question of the introduction of the Ukrainian command language in the army. It should be used in national military units and schools.

1917. aasta veebruaris (Gregoriuse kalendri järgi märtsis) kukutati Vene maal monarhia ja võimule tuli Ajutine Valitsus. Kogu endise impeeriumi ujutas üle revolutsiooniline eufooria, millega kaasnes lootus, et kehtestatakse õiglane valitsus ning lahendatakse kibedad rahvuslikud, sotsiaalsed ja majanduslikud probleemid, mis saadi pärandiks tsaariajast. Revolutsioonilainest ei jäänud puutumata ka Vene armee, kus sel ajal teenis umbes neli miljonit ukrainlast. 9. märtsil 1917 peeti Kiievi garnisoni ukrainlastest ohvitseride ja sõdurite suur koosolek. Nad otsustasid koosoleku ümber nimetada Ukraina Sõjanõukoguks ning läkitada nüüd juba sõjanõukoguna Ajutisele Valitsusele Petrogradis ametliku taotluse nõudmisega tunnustada Ukraina autonoomiat. Järgmisel nädalal asutati Kiievis hetman Pavlo Polubotoki¹ nimeline ukraina sõjaväelaste klubi, mis seadis endale ülesandeks moodustada „oma rahvusarmee, võimas sõjaline jõud, ilma milleta Ukraina täieliku vabaduse saavutamine ei oleks mõeldav.”²

Polubotoki klubi üleskutse ajendas ukraina sõdureid moodustama kõigil rinnetel, armeedes ja suurtes tagalagarnisonides mitmesuguseid omalgatuslikke organisatsioone. 18. aprillil 1917 kuulutasid üle 3000 Kiievi tagalajaotuspunkti ukrainlasest sõduri end hetman Bogdan Hmelnoškõi³

¹ Pavlo Polubotok (u 1660 – 1724), Ukraina magnaat, väejuht ja 1722–1724 Zaporizžja kasakate hetmani kohusetäitja. Peeter I kutsus ta Peterburi. Vangistati võimuintrigide tõttu ja suri Peeter-Pauli kindluses. (Tlk.)

² *Kyevskaja mysl'* (Киевская мысль), 19. märts 1917.

³ Bogdan Hmelnoškõi (1595–1657), Ukraina riigitegelane ja väejuht, 1648–1657 Zaporizžja kasakate hetman. Juhtis ülestõusu Poola vastu, mille tulemusena vandusid Zaporizžja kasakad 1654. aastal Perejaslavi raadal truudust Vene tsaarile. Sovetlikus historiograafias Ukraina Venemaaga ühendaja, Ukraina ajalookirjutuses Ukraina riigitegelane, kelle võitlus oli suunatud Poola ülemvõimu vastu. (Tlk.)

nimeliseks 1. ukraina kasakapolguks. Vene väejuhatuse aga keeldus polku tunnustamast ning süüdistas sõdureid kavatsuses jääda sügavasse tagalasse, et niiviisi vältida lahingutegevuses osalemist. Kuid juba kolm päeva hiljem, revolutsiooniolukorra surve, oli väejuhatuse sunnitud tagasi tõmbuma ja nõustuma 500-mehelise ukraina vabatahtliku sõjaväeüksuse moodustamisega.⁴ Et ühendada ja juhtida seni peaasjalikult spontaanset ukrainlaste patriootlikku liikumist Vene armee, peeti Kiievis 5.–8. mail 1917 1. Ukraina sõjaväelaste kongress, millel osales üle 700 delegaadi, kes esindasid umbes 900 000 ukrainlasest sõjaväelast.⁵ Delegaadid nõudsid Ukrainale autonoomiat föderatiivse Vene riigi koosseisus, aga ka „sõjaväe viivitamatut natsionaliseerimist rahvuslik-territoriaalsel põhimõttel“. Lisaks nõudsid nad ka Musta mere laevastiku isikkoosseisu täiendamist edaspidi ainult ukrainlastega. Samuti tõstatas kongress küsimuse ukraina keele käibelevõtmisest sõjaväes, mida tulnuks kasutada ukraina rahvusüksustes ja ukraina sõjakoolides. Samuti tulnuks ukraina keelde tõlkida ja välja anda määrustikud, eeskirjad, juhtnõuad ja muu sõjaväeline erialakirjandus.⁶

Nende nõudmistega ellurakendamiseks otsustas kongress moodustada Ukraina Sõjalise Peakomitee (USPK) Ukraina Keskraada juures. Keskraada oli poliitiline keham, mis esindas Ukraina huvisid. USPK-sse kuulus esialgu 18 liiget, esimees oli Sõmon Petljura.⁷ USPK tegevuse alguse kuupäev, 9. (22.) mai 1917, kuulutati hiljem rahvuslikuks tähtpäevaks, Ukraina relvajõudude taassünni päevaks. USPK kogu tegevus oli suuna-

⁴ S. Lazarenko (С. Лазаренко), „Peršyj Ukraïns'kyj Kozac'kyj polk im. het'mana Bohdana Hmel'nyc'koho“ (Перший Український Козацький полк ім. гетьмана Богдана Хмельницького), *Visti. Organ vijskovo-polityčnoï dumky Kraïvoï upravu bratstva kol. vojakiv 1 UD-UNA v Nimeččyni* (Вісті. Орган військово-політичної думки Крайової управи братства кол. вояків 1 УД-УНА в Німеччині) 125 (1967): 42.

⁵ Dmytro Ivanovuč Dorošenko (Дмитро Іванович Дорошенко), *Istoriya Ukraïny 1917–1923 rr.* (Історія України 1917–1923 рр.), 1., *Doba Central'noi Rady* (Доба Центральної Ради), Vita Memoriae (Kiiev: Tempora, 2002), 75.

⁶ *Visnyk Ukraïns'koho vijs'kovoho heneral'noho komitetu* (Вісник Українського військового генерального комітету) 1 (1917): 1–2.

⁷ Sõmon Petljura (1879–1923 Pariis), Ukraina sotsiaaldemokraat, riigitegelane ja literaat. Õppis Poltava vaimulikus seminaris ja osales rahvuslikus liikumises. 1917–1918 Ukraina Sõjalise Peakomitee esimees, 1918–1920 Ukraina Rahvavabariigi direktooriumi liige (1919–1920 esimees) ning armee ja laevastiku peataman. (Tlk.)

⁸ *Visnyk* 1: 1–2.

Ukraina sõjaväelased Vene armees – 1915. aastal Jekaterinoslavi kubermangu maakaitseväge kolmest дружинast formeeritud 417. Luganski jalaväepolgu podporutšik (alamleitnant) ja reamees. Foto Igor Kopõtini kogust

tud uute Ukraina sõjaväeüksuste formeerimisele isegi hoolimata Vene kõrgema ülemjuhatuses keelust. Esmalt laiendati juba olemasolevat 1. hetman Bogdan Hmelnoťskõi nimelist polku, mille isikkoosseis suurendati 3200 meheni. Nüüd oli polgus kolm jalaväepataljoni (igäühes neli roodu) ning eraldi raskekuulipilduja-, ratsa-, side- ja tagalaroodud. Uueks polguülemaks nimetati alampolkovnik Juri Kapkan,⁹ 1. Ukraina sõjaväelaste kongressi delegaat, kes oli esindanud Saratovi garnisoni ukrainlastest sõdureid.

Samal ajal algas uute vabatahtlike üksuste formeerimine hoolimata sellest, et Vene võimud polnud andnud mingit luba. Niiviisi loodi järgmised üksused:

- 2. Pavlo Polubotoki nimeline jalaväepolk Kiiemis,
- Hetman Petro Dorošenko¹⁰ nimeline jalaväepolk Tšernigivis,

⁹ Juri Kapkan (1883 – pärast 1919), Vene ja Ukraina sõjaväelane, 1917 4. kuulipilduja-tagavarapolgu IV pataljoni ülem Saratovis, alampolkovnik. 1918–1919 mitme Ukraina üksuse ülem, viimati Ukraina armee jalaväeinspektor. (*Tlk.*)

¹⁰ Petro Dorošenko (1627–1698), Ukraina väejuht ja riigitegelane, 1665–1676 Zaporizžja Sitši hetman. Kasakate ja Krimmi khaaniriigi sõjas Poolaga 1666–1671 juhtis Ukraina ja kasakate vägesid. (*Tlk.*)

- Hetman Petro Dorošenko nimeline jalaväepolk Simferopolis,
- Tarass Ševtšenko nimeline jalaväepolk Hmilnõkis (Vinnõtsja lähedal),
- Hetman Petro Sagaidatšnõi¹¹ nimeline jalaväepolk Žõtõmõris,
- Herman Ivan Gonta¹² nimeline jalaväepolk Umanis,
- kaks ukraina tagavarapolku Moskvast,
- 2. ukraina tagavarapolk Harkivis,
- Tarass Ševtšenko nimeline jalaväepataljon Dvinskis (Daugavpils).¹³

Venemaa Ajutise Valitsuse ja sõjaväe ülemjuhatusel vaenulik suhtumine Ukraina rahvuslikku liikumisse sundis USPK-d kokku kutsuma 2. Ukraina sõjaväelaste kongressi. Petrogradi keelust hoolimata avati see 5. (18.) juunil 1917 Kiievis. Sel korral oli kohal juba 2500 delegaati, kes esindasid umbes kaht miljonit ukraina sõjaväelast.¹⁴ Nad nõudsid Ukraina Keskraadalt tühja poliitilise kõnepidamise lõpetamist ja „viivitamatud asumist autonoomiasüsteemi aluste praktilisele realiseerimisele, mis on ainus tee Ukraina ja kogu Venemaa päästmiseks segadustest ja hävingust“.¹⁵ Seejärel tegid delegaadid USPK-le ülesandeks koostada niipea kui võimalik detailne kava sõjaväeüksuste ukrainastamiseks. Kongress andis ka kõigile Ukraina sõjaväelastele organisatsioonidele ja isikutele korralduse rangelt järgida USPK juhtnõude.¹⁶

¹¹ Petro Konaševõtš-Sagaidatšnõi (u 1582–1622), Zaporizžja Sitši hetman 1617–1622, juhtis kasakate sõjaretki Krimmi khaaniriigi, Osmani impeeriumi ja Moskva tsaaririigi vastu, piiras koos tsaaritroonile pretendeeriva Poola kuninga Władysław IV vägedega 1617–1618 Moskvat. 1601–1602 oli sõdinud ka Liivimaal rootslaste vastu Poola kuninga Zygmunt III väe koosseisu kuulunud kasakaüksuses. (*Tlk.*)

¹² Ivan Gonta (u 1740 – 1768), sündis pärisorja perekonnas, tõusis Poola magnaadi Franciszek Potocki kasakaväe juhiks. Üks 1768. aasta Poola aadli vastu suunatud haidamakide ülestõusu juhte. Langes poolakate kätte ja hukati. (*Tlk.*)

¹³ Pavlo Šandruk (Павло Шандрук), „Armija UNR ta її borot’ba za deržavnist’“ (Армія УНР та її боротьба за державність), *Hurtujmosja (Гуртуймося)* 9 (1932): 8.

¹⁴ Ivan Krup’jakevuč (Іван Крип’якевич) *et al.*, *Istorija Ukraїnškoho vijs’ka (Istorija Ukraїnškogo vijs’ka)* (Lviv: Vydavnytstvo Tuktora, 1936), 364.

¹⁵ Pavlo Hrustjuk, (Павло Христюк), *Zamitky i materialy do istorii Ukraїnškoї revolucii (Zamitky i materialy do istorii Ukraїnškoї revolucii)*, 1. kd (Viin: Ukraїnškyj sociolohičnyj instytut, 1921), 70.

¹⁶ Viktor Holubko (Віктор Голубко), *Armija Ukraїnškoї Narodnoї Respubliki 1917–1918: utvorennja ta borot’ba za deržavu (Армія Української Народної Республіки 1917–1918: утворення та боротьба за державу)* (Lviv: Kal’varija, 1997), 62.

Sõjaväelaste kindel hoiak sundis Ukraina poliitikuid viimaks oma söakust kokku võtma ja autonoomiadeklaratsiooniga välja tulema. 10. (23.) juunil 1917, 2. Ukraina sõjaväelaste kongressi viimasel päeval, võttis Ukraina Keskraada vastu oma esimese universaali. Dokumendis nenditi, et „ilma kogu Venemaast eraldumata [---] peab Ukraina rahvas ise oma elu üle valitsema“.¹⁷ 15. (28.) juunil moodustas Keskraada oma täitevorgani, autonoomse Ukraina esimese valitsuse – Peasekretariaadi, mille eesotsas oli Volodõmõr Võnnõtšenko¹⁸. Selle koosseisus oli muude osakondade kõrval Sõjaasjade Peasekretariaat, mida juhtis Sõmon Petljura, Ukraina Sõjalise Peakomitee esimees.

Ukraina autonoomiadeklaratsioon ja oma valitsuse sünd langesid ajalisel kokku Vene Edelarinde viimase pealetungi (nn Kerenski pealetungi) ettevalmistustega. Sellest pidi saama Vene vägede suure Lääne-merest Musta mereni ulatuva strateegilise pealetungi võtmelõik. Esialgselt küllaltki märkimisväärsest edust hoolimata sai aga pealetungist peagi tõeline katastroof, mille käigus kaotati täielikult varem Austria-Ungarilt vallutatud Ida-Galiitsia. Selle põhjustas kiire distsipliinilangus sõdurite hulgas, kes keeldusid täitmast oma ülemate käske ja pidasid selle asemel hoopis miitinguid.

Lahingute kõrghetkel saabus Kiievisse kolme Vene Ajutise Valitsuse ministri juhitud delegatsioon. Nad anusid Keskraadat, et see „ei hävitaks ühisrinnet“ oma laiaulatusliku ukrainastamisega, milleks polnud Ajutise Valitsuse luba.¹⁹ Vastutasuks pakkusid nad teatud tingimustel Keskraada tunnustamist ukrainlaste esinduskoguna ja Peasekretariaadi tunnustamist Vene valitsuse täitevorganina Ukrainas. Et saavutada oma õiguste tunnustamine Petrogradi poolt, otsustasid Keskraada poliitikud minna

¹⁷ *Konstytucijni akty Ukraïny, 1917–1920, Nevidomi konstytucijni Ukraïny (Конституційні акти України, 1917–1920, Невідомі конституції України)*, toim. Jurij Pryljuk ja V. Žmir (Kyiv: Filosofs'ka i sociolohična dumka, 1992), 59.

¹⁸ Volodõmõr Võnnõtšenko (1880–1951), Ukraina riigitegelane, kirjanik ja kunstnik. Õppis Kiievi ülikoolis. Osales rahvuslikus liikumises, oli kolm korda vangistatud, 1907–1914 eksiiilis Euroopas, I maailmasõja ajal elas illegaalselt Moskva lähedal. 1917–1918 Ukraina Peasekretariaadi, 1918–1919 Direktoraadi esimees. Oli sotsiaaldemokraat, aga moodustas 1919. aastal Ukraina kommunistide välisgrupi. 1920. aastal lootis Moskvast saavutada kokkulepet bolševikega, kuid pettus ja emigreerus Saksamaale. Suri Lõuna-Prantsusmaal. (*Tlk.*)

¹⁹ Dorošenko, *Istorija Ukraïny*, 97.

kompromissile. Sisuliselt loobusid nad üksuste kiiresti edenened ukrainastamise juhtimisest. Läbirääkimiste tulemused võeti kokku 3. (16.) juulil 1917. aastal avaldatud Keskraada 2. universaalis. Dokumendis oli sätestatud, et „sõjaväeüksuste komplekteerimise küsimuses saadab Keskraada oma esindajad [Venemaa] sõjaministri, kindralstaabi ja ülemjuhataja staapidesse. Keskraada esindajad osalevad aruteludes, mis puudutavad kindlate üksuste mehitamist eranditult ukrainlastega, kui niisugune mehitamine on sõjaministri arvates tehniliselt võimalik ega õõnesta sõjaväe lahinguvõimet.“²⁰ Teisisõnu, Ukraina Keskraada loovutas Ukraina üksuste moodustamise täielikult venelastele.

2. universaal põhjustas raevupuhangu 2. hetman Pavlo Polubotoki nimelises polgus, mis paiknes Kiievis. 4. (17.) juulil 1917 alustasid selle radikaalselt meelestatud sõdurid mässu. Nad kirjutasid oma pöördumises: „Meie, ukrainlased ja kasakad, ei taha ainult vabadust paberil või poolvabadust. Järgides 1. universaali (2. universaali me ei aktsepteeri), jätkame korra loomist Ukrainas. Sel eesmärgil tagandame Vene valitsust ignoreerides jõuga nende ametitest kõik venelased ja kohalikud renegaadid, kes takistavad ukrainlaste tööd.“²¹ Mäss aga nurjus. Kahe päevaga suutsid Ukraina Keskraada ja Ukraina Sõjaväelise Peakomitee liikmed Kiievi sõjaväeringkonna staabile alluvate Vene üksuste abiga mässulised sõdurid nende kasarmutesse tagasi ajada, enamasti läbirääkimistega, kuid mõnel juhul ka jõuga. Pärast seda saadeti 2. Polubotoki polk kiiremas korras Kiievist Rumeenia rindele.

Just mässu ajal saabus Kiievi raudteejaama mitu ešeloni äsja väkke kutsutud meestega. Nad nõudsid, et neid ei saadetak rindele mitte erinevate vene üksuste täienduseks, vaid ainult eraldi üksuse, Mõhhailo Gruševskõi²² nimelise 3. ukraina kasakapolguna. (Mõhhailo Gruševskõi

²⁰ *Konstytucijni akty Ukraïny*, 61–62.

²¹ Pavel Miljukov (Павел Миллюков), *Istorija vtoroj russkoj revolucii (История второй русской революции)*, 1. kd, 2. osa (Sofia: Rossijsko-bolgarskoe knigoizdatelstvo, 1921), 81.

²² Mõhhailo Gruševskõi (1866–1934), Ukraina ajaloolane ja riigitegelane. Lõpetas Kiievi ülikooli. Kuulus sotsialistide-revolutsionääride parteisse, 1914–1917 oli väljasaadetuna Simbirskis ja Kaasanis. 1917. a märtsist 1918. a aprillini Ukraina Keskraada esimees. 1919–1924 emigratsioonis, seejärel sai loa naasta NSV Liitu. Oli Kiievi ülikooli professor, uuris Ukraina ajalugu ja rahvuslikku liikumist, 1929 valiti NSV Liidu Teaduste Akadeemia akadeemikuks, kuid langes peagi põlu alla. 1931. aastal vangistati väidetava kontrrevolutsioonilise tegevuse

oli sel ajal Ukraina Keskraada esimees.) Et vägagi ebastabiilsel ajal mitte veel üht mässu esile kutsuda, nõudmine täideti.²³

Pärast seda sündmust siirdi 26. juulil (8. augustil) 1917 sõjaväeringkonna juhataja korraldusel Kiievist Edelarindele ka hetman Bogdan Hmelnõtskõi nimeline 1. ukraina kasakapolk. Polubotoki polgu mässu järel ei usaldanud ukraina rahvusväeosi enam ei Vene Ajutine Valitsus ega ka Ukraina poliitikud. See oli põhjuseks, miks ka Hmelnõtskõi polk linnast välja saadeti. Post-Volõnskõi raudteejaamas (tänapäeval Kiievi Volõõnia vaksal) tulistasid 2. vene kūrassiiripolgu ja 17. Doni kasakapolgu sõdurid ukraina sõdurite ešeloni kuulipildujatest. Kui ešelon peatus, hakkasid kūrassiirid oma ohvitseride juhtimisel Hmelnõtskõi polgu relvastamata sõdureid vagunitest välja kiskuma. Nad kohtlesid neid vägivaldselt, peksid ja ähvardasid, öeldes: „Me veel näitame teile autonoomiat!“ Äraandlikus rünnakus tapeti ametlike aruannete järgi 16 ukraina sõdurit, haavata sai 30. Kuid Hmelnõtskõi polgu meeste tunnistuste järgi olid nende kaotused palju suuremad: umbes sada inimest tapeti ešeloni tulistamise ajal ning veel ligikaudu 50 meest lasid kurjategijad kohapeal maha. Tapjatel oli enne uurimiskomisjoni kohale jõudmist aega hukatud mehed maha matta, mistõttu nende nimesid ei olnud ametlikus kaotuste nimekirjas. Keskraada pöördus Vene võimude poole ja nõudis tapjate õiglast karistamist, kuid tagajärjetult. Tapetute matuserongkäigust sai suur ukraina rahvuslik meeleavaldus, millest võtsid osa kõik Kiievi elanikud, kes pidasid end ukrainlaseks.²⁴ Nii langesid esimesed ohvrid Vene-Ukraina sõjas, mida polnud veel väljagi kuulutatud.

Pärast seda, kui Hmelnõtskõi polk siirdi rindele, hakati selle kasarmutes formeerima 1. ukraina tagavarapolku, mis mehitati eri põhjustel Kiievisse jäänud ukraina sõduritega. Peagi sai polk hetman Petro Dorošenko auväärse nime ja jäi pikaks ajaks ainsaks ukraina sõjaväeüksuseks Kiievis.

eest, seejärel elas järelevalve all Moskvast. Suri Kislovodski tervisvetel lihtsa operatsiooni tagajärjel. (Tlk.)

²³ Central'nyj deržavnyj arxiv vyščyx orhaniv vlady i upravlinnja Ukraïny (Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ЦДАВО, Ukraina Riiklik Kõrgemate Võimu- ja Valitsusorganite Keskarhiiv, edaspidi CDAVO), 1076.2.1, 52.

²⁴ Symon Petljura (Симон Петлюра), *Statti, lysty, dokumenty (Статті, листи, документи)* (New York: Ukraïnska vilna akademija nauk v SŠA, 1956), 216–218.

Viimastes lahingutes oli ilmnenud Vene diviiside täielik ebausaldusväärsus. Demoraliseerunud ja rahupropagandast läbi immutatud sõdurid ei tahtnud sõdida. Selle asemel korraldasid nad meeleavaldusi ja ründasid oma ohvitseri. Sõjaväe järjest süveneva degradeerumise taustal jätsid rahvuslik-territoriaalsel põhimõttel formeeritud üksused palju parema mulje. Nad olid motiveeritumad, distsiplineeritumad, juhitavad ja seega võitlusvõimelisemad. See veenis Vene väejuhatust nõustuma üksuste „rahvuslikustamisega“ lootuses, et niiviisi on võimalik sõjaväge säästa täielikust lagunemisest ja sõda jätkata. Teiste abinõude seas kinnitas Vene sõjavägede ülemjuhataja ka „ukrainastamise“, s.o ukraina sõdurite ja ohvitseride koondamise rahvuslikesse polkudesse ja diviisidesse, kuid ukrainastamist teostati eranditult Vene võimude käsul ja järelevalve all, sest 4. (17.) augustil 1917 oli Ajutine Valitsus oma korraldusega likvideerinud Sõjaasjade Peasekretariaadi kui Ukraina autonoomse valitsuse osakonna.²⁵

Esimene väekoondis, mis ukrainastamisele määrati, oli Edelarinde 7. armee XXXIV armeekorpus, mille juhataja oli Pavlo Skoropadskõi,²⁶ 18. sajandil valitsenud Ukraina hetmani Ivan Skoropadskõi pojapoja-poeg. Rindejuhataja kindral Lavr Kornilovi korralduse kohaselt alustas ta 18. (31.) juulil 1917 oma üksuste ümberkorraldamist. Selleks siirdi korpus rindelt tagalasse ja paigutati Medžiboži linna ümbrusse Podoolia kubermangus. Venelased tuli saata naabruses paiknevasse XLI armeekorpusse ning teistest üksustest ümberpaigutatud ukrainlased pidid täitma kõik seetõttu vabaks jäänud ametikohad. Kindral Pavlo Skoropadskõi aga otsustas oma korpusse alles jätta kõik nii-öelda head vene ohvitserid ja allohvitserid. Tagantjärele tunnistas ta, et see otsus sünnitas talle hiljem terve probleemidepuntra, sest vähemusse jäänud venelased provotseeri-

²⁵ *Konstytucijni akty Ukrainy*, 65–66.

²⁶ Pavlo Skoropadskõi (1873–1945), Ukraina aristokraat ja riigitegelane, Vene ja Ukraina sõjaväelane. Teenis ratsakaardiväes, osales Vene-Jaapani sõjas. I maailmasõtta läks 1. ratsakaardiväediviisi ülemana, 1917. aasta algusest XXXIV armeekorpusse ülem, kindralleitnant. Ukraina poliitikas parempoolne, pärast Bresti rahulepingut tegi 1918. a aprillis riigipöörde ja kuulutati Ukraina hetmaniks. Ta saatis Keskraada laiali ja valitses autoritaarselt. Toetus eeskätt Saksamaale. Kukuratati 1918. a detsembris Direktooriumi toetajate poolt Petljura juhtimisel. Elas Saksamaal, suri II maailmasõja lõpul Regensburgi lähedal liitlaste õhurünnaku ajal saadud haavadesse. (*Tlk.*)

sid pidevalt sisemisi konflikte ja saboteerisid Ukraina võimude korralduste täitmist.²⁷

Pärast ukrainastamise algust nimetati XXXIV korpus ümber I Ukraina korpuseks ning selle 104. ja 153. jalaväediviisi vastavalt 1. ja 2. Ukraina jalaväediviisiks. Diviisiülemad olid kindralmajorid Jakiv Gandzjuk²⁸ ja Viktor Klõmenko²⁹. Reorganiseerimine lõpetati oktoobri lõpuks ja korpus, mille isikkoosseis oli 40 000 – 60 000 meest, oli rindele saatmiseks valmis.³⁰

Aktiivselt formeeriti ukraina rahvusüksusi ka Odessa garnisoni vägedes. Seda tööd juhtis kohalik Ukraina Sõjanõukogu, mille esimees oli sõjaväearst Ivan Lutsenko.³¹ Peamine eesmärk oli ennekõike Ukraina armee loomine, milleks ukrainlased koondati eraldi üksustesse. 1917. aasta juulis alustas kapten Oleksandr Sahnõ-Ustõmovõtš Ukraina partisaanisalgaga moodustamist Odessas. Peagi nimetati see Zaporizžja kasakate 1. haidamakkide pataljoniks (*kurin*). Septembri alguses kandis Odessa sõjaväeringkonna juhataja ette, et kaheksa partisanide kompaniid on mehitatud, organiseeritud, andnud sõprusvande ja kokku sulatatud

²⁷ Pavlo Skoropads'kyj (Павло Скоропадський), *Spohady (Спогади)* (Kiiev, Philadelphia: Sxidnojevropijs'kij doslidnyj instytut im. V. K. Lypyn'skoho et al., 1995), 70.

²⁸ Jakiv Gandzjuk (1873–1918), Vene ja Ukraina ohvitser. Osales Vene-Jaapani sõjas. I maailmasõtta läks pataljoniülemana, 1917. aastal edutati 23. jalaväediviisi brigaadiülemaks ja ülendati kindralmajoriks. (23. jalaväediviis paiknes 19. sajandi lõpust I maailmasõjani Tallinnas). Oli 1918. a alguses 1. ukraina kasaka-jalaväediviisi ülem. Tuli jaanuaris Kiievisse nõupidamisele Peasekretariaadis, kuid langes enamlaste kätte ja lasti maha, kui keeldus enamlaste poole üle minemast. (*Tlk.*)

²⁹ Viktor Klõmenko (1875 – u 1926), Vene ja Ukraina ohvitser. Teenis Peterburis ihukaardi-väe grenaderipolgus. I maailmasõjas 1916–1917 63. Uglitši jalaväepolgu ülem, 1917 määrati 153. jalaväediviisi ülemaks. 1918. aastal Ukraina armee serdjukkide diviisi ülem, septembris ülendati kindralhorunžiks. 1918. a detsembris interneeriti koos teiste Skoropadskõile ustavate ohvitseridega ja saadeti Saksamaale. Hiljem sõdis Vene valgete vägedes, 1919. aastal oli 5. Põhja kütibrigaadi ülem Murmanski rindel. (*Tlk.*)

³⁰ Мухайло Середя (Михайло Середя) „Perši vijs'kovi častynu“ („Перші військові частини“), – *Istoričnyj kalendar-al'manax Červonoj Kalyny na 1929 rik (Istoričnyj kalendar-al'manax Červonoj Kalini na 1929 rik)* (Lviv: Vydavnytvo Červonoj Kalyny, 1929), 46.

³¹ Ivan Lutsenko (1863–1919), Ukraina arst, poliitik ja sõjaväelane. Õppis Peterburi ülikoolis ja Sõjameditsiini Akadeemias. Oli arst Odessas, 20. sajandi alguses Ukraina Rahvapartei üks liidreid. I maailmasõjas meditsiiniteenistuse polkovnik. 1. Ukraina sõjaväelaste kongressil valiti UPSK liikmeks, kuulus Keskraadasse. 1918. aastal oli Skoropadskõi vastaste leeris ja juhtis tema kukutamise ajal Odessa ülevõtmist. Langes Podooolias lahingus Punaarmee vastu. (*Tlk.*)

*Ukraina alamväelased ja nooremohvitserid Vene armees I maailmasõja ajal.
Foto Igor Kopõtini kogust*

raudse distsipliiniga üksusteks. Samal ajal algas vabatahtlike suure hulga tõttu, mis ületas 4000 meest, juba tagavarapataljoni (*kurin*) formeerimine. Peagi liideti mõlemad üksused ukraina reservbrigaadiks, mille ülemaks sai ukraina rahvusliku liikumise aktiivne tegelane polkovnik Viktor Poplavko³². Vene sõjaväevõimud otsustasid brigaadi mitte rindele saata, vaid jätta see Odessasse vahiteenistusse.³³

³² Viktor Poplavko (1881–1938), Vene ja Ukraina ohvitser. Lõpetas Tšugujivi sõjakooli ja Sevastopoli lennukooli, 1915 staabikapten. 1916. aastal auto-kuulipildujarühma ülemana konstrueeris soomusauto Jeffery-Poplavko, mida ehitati 30 tk. 1917–1918 oli Keskraada liige, 1919. aastal Direktooriumi esindaja läbirääkimistel Antandiga. 1926. aastal naasis emigratsioonist. Süüdistati ktrrevolutsioonilises terroristlikus organisatsioonis osalemises ja hukati Moskvast Kommunarka vanglas. (*Tlk.*)

³³ Ivan Lucenko (Іван Луценко) „Deščo pro armiju. Zhadky i hadky“ („Дещо про армію. Згадки й гадки“), – Taras Vinckovs’kyj, Oleksandr Muzyčko (Тарас Вінцовський, Олександр

Edelarindel pidid ukrainastamise läbi tegema VI ja XI armeekorpus. Siin aga oli protsess teistsugune. Venelased jäid oma teenistukohtadele, ukrainlased aga paigutati 1917. aasta septembris uude, XLI armeekorpusse, mis peagi nimetati ümber II Zaporizžja Sitsi korpuseks.³⁴ Korpuse reorganiseerimiseks oli see plaanis rindelt tagasi tõmmata ja siirda Podooliasse Letõhhivi linna ümbrusse, kuid värskete vägede puudumise tõttu ei olnud korpuse ümberpaigutamine võimalik. Seetõttu ei ukrainastatud korpust mitte tagalatsiooni tingimustes, vaid otse rindel kaevikutes.³⁵ Novembri lõpus määrati korpuseülemaks kindralleitnant Georgi Mandörka,³⁶ 4. ja 5. jalaväediviisi ülemateks said vastavalt kindralmajorid Oleksandr Ossetskõi³⁷ ja Oleksandr Podžio.^{38, 39}

Edelarindel ukrainastati veel 9. ratsaväediviisi, mis nimetati ümber 3. serdjukkide ratsaväediviisiks (*кіння дивізія*⁴⁰); serdjukkideks nime-

Музичко) *Ivan Mytrofanovyč Lucenko (1863–1919): ukrains'kuj nacijetvorec'* (Іван Митрофанович Луценко (1863–1919): український націєтворець) (Kiiev: Hamazyn, 2013), 256.

³⁴ Juri Naumenko, „Ukrainiskie formacje wojskowe w czasie Wojny Światowej 1914–1918,“ *Biuletyn Polsko-Ukraiński* 2 (37) (1934): 4–5.

³⁵ CDAVO 4585.1.9, 31.

³⁶ Georgi Mandörka (1869–1937), Vene ja Ukraina sõjaväelane, lõpetas Peterburi Nikolai Kindralstaabi Akadeemia. Kuulus 1900–1901 Hiinasse bokserite ülestõusu vastu saadetud ekspeditsioonikorpusse, 1904–1905 sõdis Vene-Jaapani sõjas, 1908 polkovnik. I maailmasõjas polguülem, 1917 ülendati kindralleitnandiks ja määrati VI armeekorpusse ülemaks. Skoropadskõi armees oli kindralstaabi reservis, 1919. aastal kuulus admiral Aleksandr Koltšaki kindralstaabi Omskis. Elas emigrandina Hiinas Harbinis, kus ka suri. (*Tlk.*)

³⁷ Oleksandr Ossetskõi (1873–1936), Vene ja Ukraina ohvitser. Lõpetas Peterburi Nikolai Kindralstaabi Akadeemia, teenis ihukaardiväe Preobraženski polgus. 1917. aastal oli grenaderikorpusse 2. grenaderidiviisi brigaadiülem, kindralmajor. 1918. a veebruarist aprillini Ukraina kindralstaabi ülem. 1918. aastal kaotas Skoropadskõi usalduse ja suunati tagalasse üksusi formeerima. 1918. a novembris üks Direktooriumi väejuhte Skoropadskõi kukutamisel ning hiljem Ukraina Rahvavabariigi sõjavägede ülemjuhataja ja Direktooriumi kindralstaabi ülem. 1919. a kevadel soovitas teha bolševikega vaherahu ja koondada jõud poolakate vastu. Sõjalise ebaedu tõttu tagandati väejuhatus ametikohtadelt, 1920. aastal nimetas Petljura ta oma esindajaks Poola riigipea Jósef Piłsudski juurde. Suri Pariisis. (*Toim.*)

³⁸ Oleksandr Podžio (Poggio, 1881–1919), Vene ja Ukraina sõjaväelane. 1904–1905 osales Vene-Jaapani sõjas. 1917. aastal määrati 13. Belozerski jalaväepolgu ülemaks ja ülendati kindralmajoriks. Skoropadskõi vägedes oli Ukraina üksiku Krimmi brigaadi ülem, 1918. aasta suvest alates staabiteenistuses; 1919. a märtsis Zaporizžja korpuse ülema kohusetäitja. Suri sügisel Kamjanets-Podilskõis. (*Tlk.*)

³⁹ CDAVO, 4061.1.1, 4.

⁴⁰ Ukraina sõna *кінний* (hobu-), mis 18. saj tähistas maakaitseväge ratsaväeüksust, võeti nime-tusse ajaloolistel põhjustel ilma sisulise erinevuseta teistest ratsaväeüksustest (*кавалерія*). (*Tlk.*)

tati varasematel sajanditel hetmanite ihukaardiväge.⁴¹ V armeekorpusse koosseisus loodi 1. Ukraina vabariiklik jalaväepolk (*пиший полк*⁴²), mille ülem oli polkovnik Petro Bolbotšan^{43, 44} 102. ukraina jalaväediviisis formeeriti spetsiaalne „surmapataljon“.⁴⁵ 129. jalaväediviisis ukrainastati kaks jalaväepolku ja kaks välisuurtükipatareid. 7. ratsaväediviisi koosseisus formeeriti Žõtomõris üks ukraina ratsaväepolk (*кінний полк*), mille ülem oli polkovnik Trõliskõi.⁴⁶ XXXII ja XLI armeekorpus oli samuti kavas ukrainastada, kuid plaanid nurjusid enamlaste tugeva vastu-propaganda tõttu.

Üksusi ukrainastati ka teistel rinnetel. Põhjarindel koondati ukraina sõdurid XXI armeekorpusse. Selle mõlemast jalaväediviisist, 33. ja 44. diviisist, said peaaegu täielikult ukraina üksused.⁴⁷ I ratsaväekorpuses määrati ukrainastamisele terve 14. ratsaväediviis.⁴⁸ Lisaks loodi 4. ratsa-

⁴¹ Jaroslav Tynčenko (Ярослав Тинченко), *Ukrains'ki zbrojni syly, berezen' 1917 r. – lystopad 1918 r. (orhanizacija, čysel'nist', bojovi dii)* (Українські збройні сили, березень 1917 р. – листопад 1918 р. (організація, чисельність, бойові дії)) (Kiiev: Tempora, 2009), 11.

⁴² Ukraina sõna *пиший* (jala-), mis 18. sajandil tähistas maakaitseväge jalaväeüksust, võeti nimetuses kasutusele ajaloolistel põhjustel ilma sisulise erinevusest teistest jalaväeüksustest (*піхота*). (Tlk.)

⁴³ Petro Bolbotšan (1883–1919), Vene ja Ukraina sõjaväelane. Lõpetas Chišināu vaimuliku seminari ja Tšuhujivi sõjakooli. I maailmasõjas teenis 38. Tobolski jalaväepolgus. Oli parempoolne rahvuslane, opositsioonis nii Skoropadskõi kui ka Direktooriumiga. Juhtis Skoropadskõi nõusolekul Ukraina üksusi Lõuna-Ukrainas, ülendati polkovnikuks. Ukraina sõjas bolševikega oli 1919. a alguses Vasakkalda-Ukraina rinde juhataja, kuid alustas vastuhakku tema meelest liiga vasakpoolse Direktooriumi vastu; vangistati, mõisteti välikohtus surma ja hukati. (Tlk.)

⁴⁴ CDAVO, 1076.1.1, 35.

⁴⁵ Juri Naumenko (Юрій Науменко) „Na perelomi“ („На переломі“, – *Za Deržavnist' (За Державність)*, 5 (Kalisz: Ukrain's'ke vojenno-istoryčne tovarystvo, 1935), 190.

⁴⁶ Andrian Maruščenko-Bohdanov's'kyj (Андріан Марущенко-Богдановський), „Materialy do istorii 1-ho kinnoho Lubens'koho imeni zaporiz'koho polkovnyka Maksyma Zaliznjaka polku“ („Матеріали до історії 1-го кінного Лубенського імені запорізького полковника Максима Залізняка полку“), – *Za Deržavnist' (За Державність)*, 5 (Kalisz: Ukrain's'ke vojenno-istoryčne tovarystvo, 1935), 212.

⁴⁷ Hrygorij Savčenko (Пригорій Савченко) „Ukrainizacija 21 korpusu rosijs'koï armii u 1917 roci“ („Українізація 21 корпусу російської армії у 1917 році“), *Visnyk Kyiv's'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Ševčenkā. Istorija (Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія)* 74–76 (2004): 34–37.

⁴⁸ V. Savčenko (В. Савченко), „Ukrains'kyj ruh u rosijs'kyx častynax 1917 ta 1918 rr.“ („Український рух у російських частинах 1917 та 1918 рр.“), – *Za Deržavnist' (За Державність)*, 4 (Kalisz: Ukrain's'ke vojenno-istoryčne tovarystvo, 1934), 146–149.

väediviisis hetman Ivan Mazepa⁴⁹ nimeline ukraina maakaitse-ratsaväepolk (*кінний полк*).⁵⁰

Läänerindel oli ukrainlasi suhteliselt vähe. Seal koondati nad IX armeekorpusse ja XVI armeekorpusse 45. jalaväediviisi.⁵¹ Grenaderikorpus moodustati ukrainlastest Severõn Nalõvaiko⁵² nimeline pataljon, XXIV armeekorpuses Tarass Ševtšenko nimeline polk. Üks 129. jalaväediviisi polk reorganiseeriti ukraina polguks. 3. Siberi korpusse ja 7. Turkestani laskurdiviisi ukrainlased mehisid ataman Kost Gordijenko⁵³ nimelise ratsaväepolgu.⁵⁴ Hiljem, rahvusliku vabadusvõitluse ajal 1917–1921 sai see üheks kuulsaimaks Ukraina sõjaväeüksuseks.

Rumeenia rindel ukrainastati osa X, XI, XXVI ja XL armeekorpusse, samuti 4. kütidiviisi ning 10. ja 12. ratsaväediviisi üksusi. Kaukaasia rindel pidi ukraina väekoondiseks saama 5. Kaukaasia korpus. Batumis tänapäeva Gruusias formeeriti omaalgatuslikul-revolutsioonilisel teel Maksõm Zaliznjaki⁵⁵ polgu I pataljon. Samal ajal tekkis Trabzonis (Türgis) hetman Petro Sagaidatšnõi nimeline 1. raskesuurtükiväedivisjon.⁵⁶

⁴⁹ Ivan Mazepa (1639–1709), Ukraina riigitegelane ja väejuht, Zaporizžja kasakate hetman 1687–1708. Põhjasõjas, kui tsaar Peeter I keeldus Mazepat Poola ja Rootsi vastu toetamast, vahetas 1708. aastal poolt. Pärast lüüasaamist Poltava lahingus 1709. aastal põgenes koos Karl XII-ga Türgile kuulunud Moldovasse, kus peagi suri. Nõukogude historiograafias käsitati Mazepat reeturina, tänapäeval kuulub ta Ukraina mineviku riigimeeste panteoni. (*Tlk.*)

⁵⁰ CDAVO, 4079.1.2, 208; CDAVO 4080.1.3, 92.

⁵¹ CDAVO 1076.3.11, 31; CDAVO 1075.2.666, 173.

⁵² Severõn Nalõvaiko (?–1597), Ukraina väejuht ja riigitegelane, Zaporizžja kasakate hetman 1594–1596. Sõdis türklaste ja ungarlaste vastu. 1594–1596 juhtis Poola-vastast ülestõusu, langes vangi ja hukati. (*Tlk.*)

⁵³ Kost Gordienko (?–1733), Ukraina riigitegelane ja väejuht. Õppis Kiievi Mogila Akadeemias. Veendunud Vene-vastasena keeldus Mazepa järglase Ivan Skoropadskõi ettepanekust tunnustada Vene ülemvõimu Zaporizžja kasakate üle. Võitles koos Mazepaga Poltava lahingus, hiljem Oleškõ Sitši kasakate ataman Krimmi khaaniriigi ülemvalitsuse all olnud territooriumil Dnepri ääres hilisema Hersoni linna vastaskaldal. (*Tlk.*)

⁵⁴ Vsevolod Petriv (Всеволод Петрів), *Vijs'kovo-istoryčni praci. Sromynu (Ви́ськово-історичні праці. Спомини)* (Kiiev: Polihrafknyha, 2002), 247–249, 262–263.

⁵⁵ Maksõm Zaliznjak (u 1740 – pärast 1768), Ukraina väejuht, viimase Poola aadli vastase haidamakide ülestõusu, nn Kolijivštšina üks juhte koos Ivan Gontaga. Katariina II käsul vangistati ja saadeti Siberisse Nertšinskisse sunnitööle, kus suri. (*Tlk.*)

⁵⁶ Adelina Hrycenko (Аделіна Гриценко), *Dijaľnist' ukraїns'kux orhanizacij na terenax Rosii za doby Ukraїns'koї Central'noї Rady (Діяльність українських організацій на теренах Росії за доби Української Центральної Ради)* (Kiiev: Instytut istorii Ukraїny NAN Ukraїny, 1999), 39–40.

Seega kasvas „täakide ukrainastamine“, nagu seda toona nimetati, järk-järgult üha laiaulatuslikumaks. Suuremal või vähemal määral haaras see rindel 16 armeekorpus, kuus jalaväe- ja kuus ratsaväediviisi ning tagalas 50 tagavarapolku, tehniliste relvaliikide väljaõppeüksusi, mitu lipniku- ja sõjakooli – nende seas üks Kievis ja teine Poltavas, kuhu see oli Vilniusest evakueeritud 1915. aastal, ja üks Tšugujivis –, ratsaväekool Jelizavetgradis (tänapäeval Kropõvnõtskõi) ja suurtükiväekool Odessas. Eraldi ukraina kursus komplekteeriti isegi Petrogradi kindralstaabi akadeemias.⁵⁷ Pärast lõpetamist naasid ohvitserid Ukrainasse. Teel mõrvati neist paljud bolševike poolt. 1917. aasta novembris oli ukraina rahvusüksustes umbkaudsetel hinnangutel kuni üks miljon meest, neist 300 000 Ukraina territooriumil.

Väga tihti aga oli nende üksuste võitlusvõime erakordselt madal. Selle kohta meenutas kindral Vsevolod Petriv:⁵⁸ „Need polgud, lugematud ja nimetud, mis formeeriti revolutsioonilisel teel, olid ainult suvaline kogum inimesi, kes kadusid kohe, kui nende jalg puudutas Ukraina pinda, sest nende peamine loosung oli „koju!“. Sellisel moel lagunes Moskvast saabunud ukraina polk. Ta läks „ülistama Ukraina vabastamist“ ja püsis koos ainult esimese paraadi lõpuni. Samal viisil kadus Ševtšenko-nimeline polk. See oli formeeritud Petrogradis kaardiväe tagavaraüksuste sõduritest [---]. Ta kadus ega jätnud ajaloole isegi mitte oma lahkumise kuupäeva.“⁵⁹ Kindral Petrivil oli õigus niisuguseks kriitikaks, sest tema läänerrindel formeeritud Kost Gordijenko nimeline ratsaväepolk oli ainus regulaarüksus, mis saabus Ukrainasse täies lahingukorras ja astus viivitatult vaenlase vastu võitlusse.

⁵⁷ V. Savčenko, „Ukrain’skyj rux“, 158–159.

⁵⁸ Vsevolod Petriv (1883–1948), Vene ja Ukraina sõjaväelane, ajaloolane. Lõpetas Peterburi Nikolai Kindralstaabi Akadeemia. 1917. aastal oli 7. Turkestani kütidiviisi staabiülem, polkovnik. 1918. a suvel Skoropadskõi vägede 12. jalaväediviisi staabiülem, seejärel staabiohvitser ja teenis sõjakoolides. 1919. a juunist Ukraina Rahvavabariigi Volõõnia väegrupi ülem, 1919. a suvest Ukraina Rahvavabariigi sõjaminister ja sõjaministri abi, 1920. aastal Ukraina armee jalaväeinspektor, ülendati kindralhorunžiks, 1921–1922 kindralstaabi 1. kindralkortermeister ja kindralstaabi ülem. 1922 läks erru ja elas Tšehhoslovakkias. 1941. a juuli alguses oli Ukraina rahvuslaste Jaroslav Stetsko juhitud Lvivi valitsuse sõjaminister, kuni sakslased selle valitsuse kukutasid. Hiljem keeldus juhtivatest ametikohtadest Saksa vägede ukraina üksustes. Suri Regensburgi DP-laagris. (Tlk.)

⁵⁹ Kryp’jakevyč et al., *Istorija Ukrain’skoho vijs’ka*, 375.

Ukraina sõjaväeüksuste kokkuvarisemise taga oli enamliku propa- ganda kihutustöö. Oma populistlike loosungitega tõmbasid enamlikud agitaatorid suurema osa sõdureid välja Ukraina poliitiliste erakondade ideoloogilisest mõjuväljast. Sõjast tüdinud, tahtis enamik neist minna tagasi koju, et jagada ära suurmaoamanike mõisad. Ukraina peaministri ja Keskraada esimehe asetäitja Volodõmõr Vinnõtšenko sõnul jäi Keskraa- dal selles olukorras üle ainult kurvalt pealt vaadata, kuidas „polgud, mis kandsid erinevate hetmanite nimesid ja mis nii teadlikult, nii distsiplinee- ritult ja nii otsustavalt sisenesid Ukraina pealinna, et seda hoida ja kaitsta, kes soojendasid kõigi rahvuslaste südameid oma rahvusliku teadlikkuse ja südamlikkusega, kollaste-helesiniste lippude ja ukraina lauludega, kes nii valjult hüüdsid kuulsust ja au Ukraina võimudele – kõik need polgud kaotasid kummalisel kombel mõne nädala jooksul esialgu oma innukuse ja langesid apaatiasse, siis aga muutusid bolševike suhtes „neutraalseks“ ning hiljem pöörasid koos nendega oma ukraina täägid meie vastu“.⁶⁰

Ka Keskraada juhid ja mõjukad Ukraina poliitilised erakonnad ei pööranud Ukraina relvajõudude loomisele piisavalt tähelepanu. Volo- dõmõr Vinnõtšenko kirjutas sel ajal: „Meie, sotsiaaldemokraadid ja kõik tõelised demokraadid, ei vajanud oma sõjaväge; mida me vajasime, oli kõigi alaliste sõjavägede hävitamine.“⁶¹ Need utoopilised vaated pee- geldusid Keskraada 4. universaalis, millega 22. jaanuaril 1918 kuulutati välja Ukraina Rahvavabariigi iseseisvus. Dokumentis, mille koostajaks oli Vinnõtšenko, oli sätestatud: „Sõjavägi saadetakse täielikult laiali ning siis moodustatakse alalise armee asemele rahvamiilits töörahva kaitseks, aga mitte valitsevate kihtide soovide rahuldamiseks.“⁶² Niisugused üles- kutsed olid ohtlik löök Ukraina sõjaväelise liikumise pihta, mis kaotas sellega oma peamise eesmärgi – rahvusliku regulaarmee ülesehitamise.

Selle tagajärjel kahanes Ukraina Keskraadale lojaalsete üksuste arv kiiresti. 1918. aasta jaanuaris oli 30 000 Kiievi peale tungiva bolševiku vastu välja panna ainult 2000 lahinguvõimelist ukraina sõdurit. Enamik

⁶⁰ Volodymyr Vynnyčenko (Володимир Винниченко), *Vidrodžennja nacii. Istorija ukrai ns'koïi revoljucii (marec' 1917 r. – hruden' 1919 r.) (Відродження нації. Історія української революції (marec' 1917 p. – hruden' 1919 p.))*, 2. kd (Kiiev, Wien: Dzvyn, 1920), 156.

⁶¹ *Robitnyča gazeta (Робітнична газета)*, 12. aprill 1917.

⁶² *Konstytucijni akty Ukraïny*, 71.

neist võitles vaenlasega otse linnas, surudes maha enamlikku ülestõusu. Viimased reservid paisati kaitsma pealinna idapoolseid eeslinna. 29. jaanuaril 1918 astusid isamaalised noormehed, Kiievi kõrgkoolide ja ülikoolide üliõpilased, ebavõrdsesse ja ennastohverdavasse lahingusse Krutõ raudteejaama lähedal Tšernigivi kubermangus. Halvasti relvastatuna tekitasid nad sellegipoolest vaenlasele raskeid kaotusi ja peatasid tema pealetungi mitmeks päevaks, millea aitasid võita nii väärtuslikku aega, mis jättis Ukraina võimudele võimaluse bolševike ülestõus maha suruda ja kirjutada alla Bresti rahuleping Saksamaa ja tema liitlastega.

Inglise keelest tõlkinud Toomas Hiio

Bibliograafia

Arhiivid

Центральний державний архів вищих органів влади і управління України, ЦДАВО України (Central'nyj deržavnyj arxiv vyščyx orhaniv vlady i upravlinnja Ukraïny, CSAVO Ukraïny, Ukraina Riiklik Kõrgemate Võimu- ja Valitsusorganite Keskariiv)

- 1075 Військове Міністерство Української Народної Республіки (Vijs'kove Ministerstvo Ukraïns'koï Narodnoï Respubliky, Ukraina Rahvavabariigi Sõjaministeerium), 1918–1929
- 1076 Генеральне секретарство по військових справах Центральної Ради (General'ne sekretarstvo po vijs'kovyx spravax Central'noi Rady, Keskraada Sõjaasjade Peasekretariaat), 1917–1918
- 4061 23-ий піший Український січовий Запорізький полк Армії УНР (23-ij pišyj Ukraïns'kyj sičovyj Zaporiz'kyj polk Armii UNR, Ukraina Rahvavabariigi Armee 23. Ukraina Zaporizžja Sitši jalaväepolk), 1917–1918
- 4079 Українська виконавча рада 5-ої армії УНР (Ukraïns'ka vykonavča rada 5-oï armii UNR, Ukraina Rahvavabariigi 5. armee Ukraina täidesaatev raada), 1917
- 4080 Армійська українська рада 1-ої армії (ЦР) (Armijs'ka Ukraïns'ka rada 1-oï armii (CR), Keskraada 1. armee Ukraina armeeraada), 1917–1918
- 4585 Військові частини армії Центральної Ради (об'єднаний фонд) (Vijs'kovi častyny armii Centralnoi Rady (ob'jednanyj fond), Keskraada armee sõjaväeosad, ühendfond), 1917–1918

Õigusaktid

Konstytucijni akty Ukraïny. 1917–1920. Nevidomi konstytucii Ukraïny (Конституційні акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України).
Toim. Jurij Pryljuk ja V. Žmir. Kiiev: Filosofov's'ka i sociolohična dumka, 1992.

Perioodika

<i>Kievskaja mysl' (Киевская мысль)</i>	1917
<i>Robitnyča gazeta (Робітничка газета)</i>	1917
Visnyk Ukraïnskoho vijs'kovocho general'noho komitetu (<i>Вісник Українського генерального комітету</i>)	1917

Kirjandus

- Dorošenko, Dmytro Ivanovuč (Дорошенко, Дмитро Іванович). *Istorija Ukraïny 1917–1923 rr. (Історія України 1917–1923 рр.)*, 1., *Doba Central'noi Rady (Доба Центральної Ради)*, Vita Memoriae. Kiiev: Tempora, 2002.
- Holubko, Viktor (Голубко, Віктор). *Armija Ukraïnskoï Narodnoï Respubliky 1917–1918: utvorennja ta borot'ba za deržavu (Армія Української Народної Республіки 1917–1918: утворення та боротьба за державу)*. Lviv: Kal'varija, 1997.
- Hrycenko, Adelina Pavlivna (Гриценко, Аделіна Павлівна). *Dijał'nist' ukraïn-s'kux orhanizacij na terenax Rosii za doby Ukraïns'koï Central'noi Rady (Діяльність українських організацій на теренах Росії за доби Української Центральної Ради)*. Kiiev: Instytut istorii Ukraïny NAN Ukraïny, 1999.
- Kryp'jakevuč, Ivan, Hnatevuč, Bohdan, Stefaniv, Zenon *et al.* (Крип'якевич, Іван, Гнатевич Богдан, Стефанів Зенон та ін.). *Istorija Ukraïnskoho vijs'ka (Історія Українського війська)*. Lviv: Vydavnytstvo Tuktora, 1936.
- Lazarenko, S. (Лазаренко, С.). „Peršyj Ukraïns'kuj Kozac'kuj polk im. heł'mana Bohdana Hmeľnyc'koho“ (Перший Український Козацький полк ім. гетьмана Богдана Хмельницького),“ *Visti. Orhan vijskovo-polityčnoï dumky Krajoivoï upravu bratstva kol. vojakiv 1 UD-UNA v Nimeččyni (Вісті. Орган військово-політичної думки Крайової управи братства кол. вояків 1 УД-УНА в Німеччині)* 125 (1967): 42–44.
- Lucenko, Ivan (Луценко, Іван). „Deščo pro armiju. Zhadky i hadky“ („Дещо про армію. Згадки й гадки“), – Vinckovs'kuj, Taras, Muzyčko, Oleksandr (Вінцовський, Тарас, Музичко, Олександр), *Ivan Mytrofanovuč Lucenko (1863–1919): ukraïns'kuj nasijetvorec' (Іван Митрофанович Луценко (1863–1919): український націєтворець)*. Kiiev: Hamazyn, 2013.

- Maruščenko-Bohdanovs'kyj, Andrian (Марущенко-Богдановський, Андріан), „Materialy do istorii 1-ho kinnoho Lubens'koho imeni zaporiz'koho polkovnyka Maksyma Zaliznjaka polku“ („Матеріали до історії 1-го кінного Лубенського імені запорізького полковника Максима Залізняка полку“), – *Za Deržavnist' (За Державність)*, 5, 209–226. Kalisz: Ukraïns'ke vojenno-istoryčne tovarystvo, 1935.
- Miljukov, Pavel Nikolajevič (Милюков, Павел Николаевич). *Istorija vtoroj russoj revolucii (История второй русской революции)*, 1. kd, 2. osa. Sofia: Rossijsko-bolgarskoe knigoizdatelstvo, 1921.
- Naumenko, Juri. „Ukraïnskie formacje wojskowe w czasie Wojny Światowej 1914–1918,“ *Biuleteń Polsko-Ukraïnski* 2 (37) (1934): 4–5.
- Naumenko, Jurij (Науменко, Юрий). „Na perelomi“ („На переломі“), – *Za Deržavnist' (За Державність)*, 5, 186–196. Kalisz: Ukraïns'ke vojenno-istoryčne tovarystvo, 1935.
- Petljura, Symon (Петлюра, Симон). *Statti, lysty, dokumenty (Статті, листи, документи)*. New York: Ukraïnska vilna akademija nauk v SŠA, 1956.
- Petriv, Vsevolod Mykolajovuč (Петрів, Всеволод Миколайович). *Vijs'kovo-istoryčni praci. Spomynu (Військово-історичні праці. Спомини)*. Kiïev: Polihrafknyha, 2002.
- Savčenko, Hrygorij Petrovuč (Савченко, Григорій Петрович). „Ukraïnizacija 21 korpusu rosij's'koj armii u 1917 roci“ („Українізація 21 корпусу російської армії у 1917 році“), *Visnyk Kyïvs'koho nacional'noho universytetu imeni Tarasa Ševčenka. Istorija (Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Історія)* 74–76 (2004): 34–38.
- Savčenko, V. (Савченко, В.). „Ukraïns'kyj ruh u rosij's'kyx častynax 1917 ta 1918 rr.“ („Український рух у російських частинах 1917 та 1918 рр.“), – *Za Deržavnist' (За Державність)*, 4, 145–160. Kalisz: Ukraïns'ke vojenno-istoryčne tovarystvo, 1934.
- Sereda, Mychailo (Середа, Михайло). „Perši vijs'kovi častyny“ („Перші військові частини“), – *Istoryčnyj kalendar-al'manax Červonoï Kalyny na 1929 rik (Історичний календар-альманах Червоної Каліни на 1929 рік)*, 44–48. Lviv: Vydavnytvo Červonoï Kalyny, 1929.
- Skoropads'kyj, Pavlo Petrovuč (Скоропадський, Павло Петрович). *Spohady (Спогади)*. Kiïev, Philadelphia: Sxidnojevropejs'kij doslidnyj instytut im. V. K. Lypyns'koho et al., 1995.

- Šandruk, Pavlo (Шандрук, Павло). „Armija UNR ta її borot'ba za deržavnist'“ („Армія УНР та її боротьба за державність“), *Hurtujmosja (Гуртуймося)* 9 (1932): 7–14.
- Тупченко, Jaroslav (Тинченко Ярослав). *Ukraïns'ki zbrojni syly, berezen' 1917 r. – lystopad 1918 r. (orhanizacija, čysel'nist', bojovi дії)* (Українські збройні сили, березень 1917 р. – листопад 1918 р. (організація, чисельність, бойові дії)). Kiiev: Tempora, 2009.
- Вуппученко, Volodymyr (Винниченко, Володимир). *Vidrodžennja nacії. Istorija ukraїns'koї revoljucії (marec' 1917 r. – hruden' 1919 r.)* (Відродження нації. Історія української революції (березень 1917 р. – грудень 1919 р.)), 2. kd. Kiiev, Viin: Dzvın, 1920.
- Христjuk, Pavlo (Христjuk, Павло). *Zamitky i materialy do istorії Ukraїns'koї revoljucії* (Замітки і матеріали до історії Української революції), 1. kd. Viin: Ukraїns'kij sociolohičnyj instytut, 1921.